

ишлаши учун хос бўлган вазиятларда, баённинг етарлича грамматик шаклланишини талаб қиладиган алоқа шароитларини ўзгартириб, нисбатан аниқ такрорлаш қобилиятини ривожлантиради. Бунинг учун методист Е.И.Пассивнинг таклифига кўра, “амалий машғулотларда ҳар хил шартли нутқ машқлари қўлланилади: таклид қилувчи, ўрнини босувчи, трансформацион ва репродуктив” [7:6] каби.

3. *Грамматик маҳоратни такомиллаштириш босқичида* нутқ шароитларига мувофиқ равишда фаоллаштирилган грамматик ҳодиса қўлланилади. Ф.Ш.Мустафинанинг фикрига кўра [4:65], коммуникацион вазиятларда диалогик ва монологик баёнотлар қисми сифатида ўқув жараёнидаги суҳбатда янги грамматик тузилмани фаоллаштириш орқали грамматик маҳоратни такомиллаштириш; тайёрланган нутқда ҳар хил грамматик тузилмалардан фойдаланиш; ўзлаштирилган грамматик материални янги вазиятларга киритиш; грамматик тузилмаларнинг узилишларсиз қарама-қаршилиги ва бошқалар тавсия этилади.

Юқоридаги айтилганларнинг ҳаммаси соҳа талабаларининг чет тилидаги нутқнинг грамматик томонини ўқитишнинг барча босқичларида кўп миқдордаги ўқув фаолияти ва ўзаро муносабатларни ўзлаштиришлари зарурлигини кўрсатади. Фақат бир ҳолатда талабалар мустақил равишда ҳаракат қилишлари мумкин, яъни нутқнинг грамматик томонини ўзлаштиришда автоном бўладилар.

Грамматик материаллар устида талабаларнинг мустақил ишлашида режалаштириш, белгиланган вазифани бажариш ва ўзини ўзи бошқариш ҳатти-ҳаракатларини пухта ўзлаштириш мақсадида ўқув жараёнининг барча босқичларида, яъни мотивацион-ўйналтирилган, ижро ва бошқарув-баҳолаш ишларида фаол қатнашадилар. С.С.Куклина илгари сурган ғояга кўра, ўқув жараёнининг бошқа иштирокчилари билан

ўзаро алоқада бўлган талабалар қуйидаги ҳамкорлик турларига жалб қилинади: кўрсатманинг мақсадлари, вазифалари ва натижаларини ҳисобга олган ҳолда режалаштиришнинг ўзаро таъсири [3:21], яъни режалаштириш, бажариш ва бошқаришнинг ўзаро таъсирини пухта ўзлаштиришдан иборат. Буларнинг ҳаммаси мазмун-моҳиятига кўра, талабаларнинг грамматик билим, кўникма ва қобилиятлар устида ишлаш усулини ташкил этади, улар бир-бири билан ўзаро боғлиқ бўлган ҳодисадир.

Ушбу компонент вазифасига кўра, талабага бир томондан, нутқ ишларини ўрганишда мустақил равишда ишлашга, олинган билимларга, шаклланган кўникмаларга ва эришилган нутқ тажрибасига таянишига; иккинчи томондан, чет тилида нутқ фаолиятини амалга ошириш жараёнида бошқа талабалар билан ўзаро коммуникатив мулоқотда бўлишига имкон беради.

Юқорида таъкидланган ўқув компетенциясининг таърифини асос қилиб олиб, нутқнинг грамматик томонини ўқитишни ҳисобга олган ҳолда, биз грамматик компетенцияни талабаларнинг турли хил ижтимоий вазиятларда, хусусан, чет тили нутқ фаолиятини амалга ошириш учун тушуниш ва грамматик жиҳатдан тўғри сўзларни тузиш қобилияти ва истаги сифатида кўриб чиқишни таклиф қиламиз. У ўз моҳиятига кўра, грамматик билимлар, кўникма ва қобилиятларга, шунингдек, улар билан ишлаш усуллари асосланади. Уларни талабалар чет тилини ўрганиш объекти сифатида ўрганишлари керак. Бизнинг назаримизда, ушбу педагогик ҳодисани педагогика университетлари ва институтларининг тил мутахассислиги I-курс талабаларига дарс беришда катта аҳамият бериладиган ЧТККнинг асосий камчиликларидан бири сифатида фойдаланилса, мақсадга мувофиқ, деб ҳисоблаймиз.

Адабиётлар

1. Гальскова Н.Д., Гез Н.И. Теория обучения иностранным языкам: Лингводидактика и методика: Учеб.пособие для студ. Лингв. Ун-тов и фак. ин.яз. высш. пед. учеб. заведений. –М.: Издательский центр «Академия», 2004. –С. 313.
2. Зимняя И.А. Педагогическая психология. Учебник для вузов. Изд. второе, доп., испр. и перераб. –М.: Издательская корпорация «Логос», 1999. –С. 185.
3. Куклина С.С. Коллективная учебная деятельность как организационная форма овладения иноязычным общением. –Киров: Изд-во ВятГГУ, 2007. –С. 21.
4. Мустафина Ф.Ш. Методика преподавания иностранных языков. –Уфа: 2004. –С. 65.
5. Методика преподавания иностранных языков: общий курс: учеб. Пособие. 2-е изд., перераб. И. доп. –М.: АСТ МОСКВА: Восток –Запад, 2008. –С. 90.
6. Пассов Е. Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению. –М.: Русский Язык, 1989. –С. 66.
7. Пассов Е.И. Условно-речевые упражнения для формирования грамматических навыков. Пособие для учителей немецкого языка сред. школы. –М.: «Просвещение», 1978. –С. 6.

РЕЗЮМЕ

Мақолада чет тилидаги нутқнинг грамматик томонини ўқитиш мазмунининг лингвистик, услубий ва психологик таркибий қисми, шунингдек, бўлажак инглиз тили ўқитувчиларида грамматик кўникмаларни шакллантириш босқичлари ҳақида сўз юритилган.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается лингвистическая, методологическая и психологическая составляющая содержания обучения грамматической стороне речи на иностранном языке, а также этапы формирования грамматических навыков у будущих учителей английского языка.

SUMMARY

The article discusses the linguistic, methodological and psychological components of the content of teaching the grammar principals of speech in a foreign language, as well as the stages of formation of grammatical skills in future English teachers.

БЎЛАЖАК ИНГЛИЗ ТИЛИ ЎҚИТУВЧИЛАРИДА ГРАММАТИК КОМПЕТЕНЦИЯНИ ШАКЛЛАНТИРИШ БОСҚИЧЛАРИ

У.У.Жуманазаров - педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори
Жиззах давлат педагогика институти

Таянч сўзлар: грамматика, компетенция, лингвистика, когнитив, мотивация, мезон, даража, лингвомаданият.

Ключевые слова: грамматика, компетенция, лингвистика, познавательная способность, мотивация, критерий, степень, лингвокультура.

Key words: grammar, competence, competence, linguistics, cognitive, motivation, criterion, degree, linguoculture.

Европа Кенгашининг хужжатларига кўра, элементларини билиш ва уларни нутқда қўллаш грамматик компетенция деганда “тилнинг грамматик қобилияти” тушунилади. Грамматик компетенция

маълум бир маънони тушуниш ва ифодалаш қобилиятини ўз ичига олади, уни муайян тил қоидаларига биноан тузилган иборалар ва жумлалар шаклида расмийлаштиради (ёдланган намуналарни механик такрорлашдан фарқли ўлароқ)” [3:107-108]. Грамматик компетенцияни бундай тушуниш унинг таркибидаги қуйидаги қисмларнинг мавжудлигини назарда тутати:

а) лексик бирликларни мазмунли нутқ сўзлашувига айлантирадиган грамматик қоидаларни билиш;

б) грамматик воситалар билан ишлаш қобилияти ва кўникмалари, коммуникатив масалаларни ҳал қилиш учун турли хил мулоқот вазиятларида чет тилидаги нутқ фаолиятида грамматик ҳодисаларни етарли даражада ишлатиш;

в) маълум бир маънони тушуниш ва ифодалаш қобилияти ва тайёргарлиги, унинг нутқий ифодасининг оғзаки ва ёзма шаклда, муайян тил қоидаларига биноан тузилганлиги [4:116].

Кўриниб турибдики, грамматик компетенциянинг тузилиши учта: назарий, лингвистик ва нутқ таркибий қисмларидан ташкил топган. Бироқ, бир қатор тадқиқотчилар, масалан, Л.К.Бобожанова, Р.А.Будагов, Г.В.Елизарова, Л.И.Карпова, Н.А.Кафтайлова, М.В.Лебедева, С.Г.Тер-Минасова, Т.К.Цветкова ва бошқалар ижтимоий-маданий (социокультурологик) тузилмани грамматик компетенция таркибига киритиш зарурлигини таъкидлайдилар. Лингвокулторологик ёндашувнинг ҳолатидан келиб чиқиб, лингводидактикалар грамматик жиҳат ва тилини ўрганиладиган мамлакат маданияти ўртасидаги боғлиқликнинг муҳимлигини таъкидлашади, улар нафақат когнитив асосни яратишга ҳисса қўшибгина қолмай, балки талабалар онгида турли хил лингвомаданий ташувчилар дунёси тассавурини шакллантиради, менталитет тафовутлари туфайли юзага келадиган хатоаларни камайтиради, деган илмий гоёни илгари сурадилар. Методист И.В.Чернецкаянинг таъкидлаганидек, ушбу ёндашув контекстида грамматик компетенциянинг ижтимоий-маданий таркибий қисми энг аввало, бу ўрганувчиларнинг муаян коммуникатив таркибини мулоқотнинг ижтимоий-маданий контекстига етарлича етказиш учун мулоқот жараёнида турли хил грамматик воситаларни фарқлаш қобилияти ва хоҳишидан иборатдир [5:43].

Юқорида айтилган чет (инглиз) тили коммуникатив компетенциянинг таркибий қисми сифатида грамматик компетенциянинг муҳим хусусияти тушунчаси бизга грамматик компетенцияни “оғзаки ва ёзма шаклларда нутқ сўзини тушуниш ва тузиш қобилияти, билиш, таҳлил қилиш ва тушуниш кўникмалари, чет эл маданий тушунчаларни она тилда ўхшаш тушунчалар ва уларнинг ифода воситалари билан таққослаш жараёнида талқин қилиш, грамматик воситалар билан ишлаш кўникмалари, уларни маданиятлараро мулоқот жараёнида коммуникатив муаммоларни қўллаш қобилияти бўйича таққослаш” [2:80-83] ни аниқлашга имкон беради.

Грамматик компетенциянинг шаклланиш ва ривожланиш жараёни таркибий асоси чет (инглиз) тилининг амалий грамматикаси саналади, унда грамматик ҳодисаларни коммуникатив бирликни шакллантириш вазифалари билан биргаликда тавсифлайди. Грамматик компетенцияни шакллантириш иш методи педагогика олий ўқув юр்தларининг хорижий филология факультети (йўналиши)да чет тилини ўқитишнинг анъанавий ва муқобил усуллари бирлаштириш орқали амалга оширилади. Албатта, ҳар иккаласининг ҳам ўз вазифалари ва мақсадлари бор. Масалан, анъанавий ўқитиш усуллари инглиз тили грамматик материални сунъий нутқ ўрганиш вазиятлари орқали ўрганишни

таъминлайди. Ўқитишнинг алтернатив усулларида интенсив амалий машғулотлар, муаммоли ўқитиш, лойиҳа усули, коммуникатив вазиятларни моделлаштириш, мунозара (дискуссия) ва ўйин усуллари, замонавий ахборот технологиялари ва бошқаларни киритишни таҳлил ва тавсия этамиз.

Тадқиқотни олиб бориш жараёнида бўлажак инглиз тили ўқитувчисининг чет тили коммуникатив компетенциясининг таркибий қисми сифатида грамматик компетенцияни шакллантиришнинг *процессуал модели босқичларини* белгиллаб олишга ҳаракат қилдик. Тадқиқот давомида аниқланган ва тажриба-синов ишларида тасдиқланган бу модел босқичлари қуйидагилардан иборат бўлди: а) тақдимот ва грамматик материални бирламчи мустаҳкамлаш; б) грамматик кўникмаларни шакллантириш ва автоматлаштириш; в) коммуникатив амалиёти; г) грамматик компетенция даражасини назорат қилиш ва рефлексия.

Ушбу босқичларнинг ҳар бири ўзига хос лингвистик ва педагогик хусусиятларга эга, ҳар бирида муайян қўйилган мақсад ва вазифаларни амалга ошириш учун турли хил методлар, усуллар ва воситалар қўлланилишини таъкидлаймиз. Қуйида уларнинг ҳар бирини муаллифлик ёндашуви асосида алоҳида-алоҳида тавсифлаб чиқишни лозим топдик.

1. *Бўлажак инглиз тили ўқитувчиларида грамматик компетентликни шакллантиришнинг биринчи босқичи.* Бу босқичида грамматик компетенциянинг билим таркибий қисмини ривожлантиришга, яъни чет тилида нутқни тўғри тузиш учун мўлжалланган грамматик қоидалар бўйича билимларни ўзлаштиришга ва турли хил коммуникатив вазиятларда чет тили грамматик кўникмаларини шакллантириш учун индикатив асос яратишга қаратилади. Ушбу босқичда янги грамматик материалнинг тақдими ўтказилади, унинг лисоний хусусиятлари ва мазмуни очиб берилади, талабалар эътиборини одатий нутқ контекстида ўрганилаётган грамматик структуранинг ишлашига қаратилади. Янги грамматик материаллар билан танишиш ўқув-нутқий вазиятларда (кўргазма (визуал), чет тилидаги контекст, ролли ўйин, таржима тил воситалари ва бошқалар талабаларнинг лингвистик муваффақияти даражасига қараб индукция ёки дедукция методлари орқали амалга оширилади. Бизнинг назаримизда, бу босқичга таъкидланган мақсад ва вазифаларни амалга ошириш билан чекланиб қолмаслик зарур, деб ҳисобладик.

Ушбу босқичнинг иккинчи вазифаси ҳам мавжудлигини қайд этиш лозим яъни талаба ўрганилаётган грамматик материални лингвистик таҳлилий машқларда бирламчи манба сифатида мустаҳкамлашга хизмат қилади. Бундай машқларнинг муваффақиётли бажарилиши учун талаба олдида қуйидаги вазифалар берилса ва уларнинг бажарилиши қатъий назоратга олинса, талабада грамматик компетенциянинг биринчи босқичи шаклланади, деб ҳисоблаймиз. Тадқиқотни олиб бориш жараёнида аниқланган ва тажриба-синов ишларида қўлланилган вазифалардан айрим намуналарни бу ўринда келтиришни лозим топдик: а) тақдим этилган вазиятларни таққосланг ва грамматик шаклларнинг маъносига умумийлик ва фарқларни топинг; б) қуйидаги жумлаларда грамматик ҳодисанинг шакллари кўрсатинг; в) гапнинг таркибидаги грамматик шаклларнинг вазифаларини айтинг; г) қуйидаги гапларда грамматик тузилишларнинг ишлатилишини тушунтиринг ва уларни рус тилига таржима қилинг; д) берилган бир нечта маълумотлардан тегишли грамматик шаклни танланг; е) қуйидаги мисолларни таҳлил қилинг ва грамматик ҳодисани қўллаш қоидасини асосланг ва ҳ.к.

Ушбу турдаги лингвистик машқлар талабаларнинг

аналитик фикрлашларини ривожлантиради, бунинг учун энг муҳими, қўйилган мақсаддан келиб чиқиб умумлаштириш ва тилларо трансференция қилиш қобилияти ва тайёргарлигини оширишга ёрдам беради.

2. *Бўлажак инглиз тили ўқитувчисида грамматик компетентликни шакллантиришнинг иккинчи босқичи.* Бу босқичда талаба ўрганилаётган грамматик структурани унинг фаолияти учун хос бўлган нутқ вазиятларида бошқаради. Ушбу босқичда назарий билимларни амалий чет тили фаолиятига ўтказиш, грамматик кўникмаларни шакллантириш ва мустаҳкамлаш талаб қиладиган мулоқот шароитларига қараб ўзгартириш, фикрнинг грамматик бўёғининг адекватлигини талаб қилади. Белгиланган мақсад ва вазифаларини амалга ошириш учун қуйидаги лингвистик машқ турлари қўлланилишини тавсия этамиз:

1. *Имитацион машқларнинг* вазифалари бўйича намунавий топшириқларнинг шартлари: а) суҳандон ортидан жумлаларни ўқинг; б) хор занжир тарзида жумлаларни ўқинг; в) грамматик шаклни белгилаб, қуйидаги жумлаларни қайта ёзинг ва ҳ.к.

2. *Алмаштириш (заҳира) машқларнинг* вазифалари бўйича намунавий топшириқларнинг шартлари: а) алмаштириш (заҳира) жадвали ёрдамида гаплар тузинг; б) берилган сўзлардан гаплар тузинг; в) намуна бўйича гаплар тузинг; г) жадвал ёрдамида гаплар тузинг; д) аналог бўйича диалог тузинг; е) саволларга намуналар бўйича жавоб беринг ва ҳ.к.

3. *Трансформацион машқларнинг* вазифалари бўйича намунавий топшириқларнинг шартлари: а) иккита содда гапдан мураккаб гап тузинг; б) гапларни ўзбек тилидан инглиз тилига таржима қилинг; в) жавоблардан фойдаланиб, диалогнинг бошланғич жумлаларини беринг; г) ўрганилган грамматик структура ёрдамида матнни гапириб беринг; д) диалог / полилог мазмунини грамматик шаклда фойдаланган ҳолда монологик шаклда етказинг ва ҳ.к.

Кўрамизки, таъкидланаётган босқичда қўйилган мақсад ва вазифалар, тавсия этилган лингвистик машқларнинг амалиётда бажарилиши талабанинг лингвистик компонентлигини шакллантиришга замин тайёрлайди, муайян маънода асос сифатида хизмат қилади.

3. *Бўлажак инглиз тили ўқитувчисида грамматик компетенцияни шакллантиришнинг коммуникатив амалиёти босқичи.* Бу босқичнинг мақсади ишлаб чиқариш ва рецептив хорижий тилнинг грамматик кўникмаларини янада ривожлантириш ва такомиллаштириш, илгари босқичларида шаклланганларини мумкин бўлса тузатиш, коррекция қилиш, грамматик кўникмалардан грамматик қобилиятларга ўтишдан иборат. Ушбу босқичда нутқ ҳолатига қараб фаоллаштирилган грамматик ҳодисани ишлатиш учун коммуникатив вазифалар устунлик қилади. Айтилаётган мулоҳазаларимизни исботлаш мақсадида намунавий топшириқларнинг шартларини қуйида келтирамыз ва улар ўқув жараёнида ўз тасдиғини топганлигини таъкидлаймыз:

- а) ҳикояни ўқинг ва диалог тарзда сахналаштиринг;
- б) интернет ресурсларидан фойдаланган ҳолда, чет эллик меҳмонлар учун шаҳар / музейга сиртдан (виртуал) экскурсия ташкил этинг;
- в) томоша қилинган филмнинг бош қаҳрамонларининг ҳаракатларига шарҳ беринг;
- г) ҳикояни тингланг ва тушунтиринг, нега...?;
- д) ушбу грамматик шакллардан фойдаланиб, ҳикоянинг ҳулосасини тузинг ва ҳ.к.

Шундай қилиб, коммуникатив амалиёт босқичи талабага ўрганилаётган грамматик материални тизимлаштиришга ёрдам беради, самарали ва рецептив грамматик кўникма ва қобилиятларни

ривожлантиришга имконият яратиб беради. Грамматик компетенцияни шакллантириш коммуникатив вазифалар, шу жумладан, реал мулоқот элементлари ва ижодий шаклдаги вазифалар билан таъминланади. Буларнинг ҳаммаси бўлажак инглиз тили ўқитувчисида грамматик компонентликни шакллантиришга, энг муҳими, лингвистик компетенцияни ривожлантиришга муайян даражада замин тайёрлайди.

4. *Бўлажак инглиз тили ўқитувчиларида грамматик компетентликни шакллантиришнинг назорат қилиш ва ифодаланган (рефлексия) босқичи.* Бу босқич талабаларнинг грамматик компетенциянинг шаклланиш даражаси тўғрисидаги маълумотларни йиғиш ва таҳлил қилишни, шунингдек, ўзлаштирилган грамматик материални ўзларининг баҳолаш натижаларини ўз ичига олди. Энг ишончли натижаларга эришиш учун мураккаблигига кўра, назоратнинг хилма-хил даражадаги вазифалар масалан, тестлар, мунозаралар, гуруҳ баҳслари, расмий ва ролли ўйинлар, лойиҳаларни тайёрлаш ва ҳ.к. тавсия этилади ва улар амалиётда қўлланилади, талабаларнинг грамматик компетенциясини шакллантириш даражасини ҳисобга олган ҳолда назоратга дифференциал ёндошишга имкон беради. Тадқиқотнинг тажриба-синов майдонларида қўлланилган назорат вазифаларига оид топшириқлардан намуналар келтирамыз:

- а) феълнинг замон шаклини қўллаш учун машқ тузинг;
- б) қуйидаги гапларда феълнинг тўғри шаклини танланг;
- в) грамматикани энг яхши билиш бўйича танлов уюштиринг;
- г) грамматик викторина учун саволлар тузинг;
- д) компьютердаги *Power Point* дастуридан фойдаланган ҳолда грамматикага оид тадқиқотни тайёрланг;
- е) ўрганилган грамматик материал бўйича тест тайёрланг ва ўтказинг. Хатоларни тузатинг ва шарҳланг;
- ё) слайдлардан фойдаланиб, грамматик шаклни тасвирлаш учун грамматик жадвал / диаграмма тайёрланг ва ҳ.к.

Биз томонимиздан ишлаб чиқилган ва илмий жамоатчиликка тавсия этилган назорат чора-тадбирлари ва вазифаларнинг ижобий натижалари чет (инглиз) тилининг грамматик жаҳатларини ўқитишнинг ушбу босқичида грамматик материални муваффақиятли ўзлаштирилганлигидан ва шаклланган грамматик компетенциядан далолат берди. Яна шуниси муҳимки, салбий натижаларни таҳлил ва талқин қилиш ишлари талабаларнинг грамматик компетенциясини шакллантиришдаги бўшлиқларни аниқлаш, талабалар грамматик компетенциясини шакллантириш даражасига мослаштирган ҳолда вазифалар тизимини тузатиш имконини беради, алоҳида “йўл харитаси”ни ишлаб чиқишимизга сабаб бўлди.

Хуллас чет (инглиз) тилининг грамматик компетенциясини шакллантириш жараёни биз томондан ишлаб чиқилган ва амалиётда синаб кўрилган босқичларнинг кетма-кетлигида янада долзарб бўлади. Ҳар бир кейинги босқичнинг мазмуни-моҳияти, қўйилган мақсад ва вазифаси грамматик компетенциянинг шаклланиш даражасини ва талабанинг ўқув ва когнитив жараёнда коммуникатив фаолияти ортиб бораётган ҳолатини ифодалай берди. Таъкидланган босқичларнинг ҳар бирида қўйилган вазифалар бир-бири билан узвий чамбарчас боғлиқ бўлиб, уларни ўқитиш босқичига ва грамматик компетенцияни шакллантириш даражасига қараб параллел равишда қўллаш имкониятини таъминлайди.

Энди навбатдаги муҳим муаммонинг ечимини аниқлашга тўғри келади: бўлажак инглиз тили

ўқитувчисида грамматик компетентликнинг шакллантириш кўрсаткичларининг аниқлаб олишимиз зарур. Бу борада хорижий илмий-методик адабиётлар ўрганиб чиқилди, улардаги тегишли фикр-мулоҳазалар назарий асос сифатида танлаб олинди ва умумлаштирилди. Натижада, бизнинг назаримизда, талабаларнинг грамматик компетенциясининг шакллантириш кўрсаткичларини 4 та мезондан иборат, деб белгилдик. Улар: *когнитив, операцион-фаоллик, мотивацион ва рефлексив* мезонларидир. Илмда хилма-хил фикр-мулоҳазалар бўлгани учун биз бу ўринда баъзи изоҳларни таъкидлашни лозим топдик. Методистлар фикрига кўра, *когнитив мезон* грамматик билимлар мажмуини қамраб олади. *Операцион-фаолият мезони* грамматик кўникма ва қобилиятлар гуруҳини ҳамда касбий йўналтирилган чет тилида нутқ фаолиятини амалга оширишга тайёргарликни ўз ичига олади. *Мотивацион мезон* чет тилининг грамматик жиҳатини ўзлаштиришга бўлган мотивацион эҳтиёжнинг ўсишини кўрсатади. *Рефлексив мезон* талабанинг бу жараёнда ўзининг таълим, билим, когнитив ва коммуникатив фаолиятига ҳамда шахсий фазилатларига баҳо беришни назарда тутди [1:4]. Бундай даражадаги тавсифларни бошқа илмий-методик адабиётларда ҳам хилма-мил вариантларда учратамиз. Лекин уларнинг ҳаммаси бир-бирини муайян маънода тўлдиради ёки бири-иккинчиси такрорлайди. Биз юқорида таъкидлаганимиздек, тўртта мезонлар билан

чегараландик ва тадқиқотни олиб бориш жараёнида уларга асосландик.

Хулоса қилиб айтганда, қуйидагиларни таъкидлаш лозим:

а) Бўлажак инглиз тили ўқитувчисининг чет тили коммуникатив компетентциясининг таркибий қисми сифатида грамматик компетенция муайян грамматик билимлар, кўникмалар, қобилиятлар ва коммуникатив ҳамда касбий вазифаларни ҳал қилиш учун етарли даражада, ўқув амалиётида самарали фойдаланишга тайёр бўлган мураккаб интегратив таълимдир.

б) Биз томонимиздан ишлаб чиқилган, тадқиқот давомидаги тажриба-синов ишларида тасдиқланган ва амалиётга тавсия этилган бўлажак инглиз тили ўқитувчиларининг грамматик компетентлигини шакллантиришнинг босқичма-босқич технологияси ўзини мутлоқ оқлади. Унинг когнитив, фаоллиги, мотивацион ва рефлексив кўрсаткичлари турли лингвимаданий тушуниш ва идрок этишга қаратилган дидактик-методик стратегияларни шакллантиришга асос бўла олади.

в) Биз томонимиздан ишлаб чиқилган ва тавсия этилган босқичларнинг кетма-кетлиги ва уларнинг мазмун-моҳияти, мақсад ва вазифалари грамматик компетенцияни шакллантириш даражасининг талаб даражасида бўлишига, талабанинг чет тилидаги коммуникатив ва бўлажак инглиз тили ўқитувчисининг касбий фаолиятидаги ролини оширишга ёрдам беради.

Адабиётлар

1. Гитман Е.К., Долматова Н.С. Модель формирования иноязычной коммуникативной компетенции студентов на основе блочно-модульной технологии (Электрон ресурс) // Фундаментальные исследования. 2014. № 12-4. URL: <http://www.Fundamental-research.ru/ru/article/view?id=36199> (дата обращения: 19.06.2018). –С.4
2. Кашенкова И.С. Роль грамматической компетенции при определении целей обучения грамматической стороне иноязычной речи специалистов-международников // Филологические науки. Вопросы теории и практики. 2013. № 8(26): в 2 ч. ч. I. –С. 80–83.
3. Обще европейские компетенции владения иностранным языком: изучение, обучение, оценка/ Департамент по языковой политике, Страсбург. -М.: МГЛУ, 2005. –С. 107-108.
4. Рябцева О.М. Формирование грамматической составляющей иноязычной компетенции // Изв.Юж. фед. ун-та технические науки. 2010. №10.Т. – С.11. 116.
5. Чернецкая И.В. Профессионально-направленное обучение грамматике английского языка студентов старших курсов филологических факультетов педагогических вузов (английский язык как вторая специальность): дис. ... канд. пед. наук. СПб., 2001. –С.43.

РЕЗЮМЕ

Мақолада бўлажак инглиз тили ўқитувчиларида грамматик компетенцияни шакллантириш босқичлари, лингвистик топшириқларнинг ўзига хос хусусиятлари, когнитив, операцион-фаоллик, мотивацион ва рефлексив мезонлар ҳақида сўз юритилган.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются этапы формирования грамматической компетентности у будущих учителей английского языка, особенности языковых задач, познавательные, операционально-деятельностные, мотивационные и рефлексивные критерии.

SUMMARY

The article discusses the stages of formation of grammatical competence in pre-service English teachers, the peculiarities of linguistic tasks, cognitive, operational-activity, motivational and reflexive criteria.

BIOLOGIK FAOL QO`SHIMCHA MAHSULOTLARNING TURLARI VA ULARNI SPORTDA QO`LLASH TAMOYILLARI

B.B.Kipchakov - dotsent

Samarqand davlat universiteti

P.J.Mamutov – assistent o`qituvchi

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti

Таянч сўзлар: спорт, соғлом турмуш тарзи, жисмоний маданият, фармакология, реабилитология, диетология.

Ключевые слова: спорт, здоровый образ жизни, физическая культура, фармакология, реабилитология, диетология.

Key words: sport, healthy lifestyle, physical education, pharmacology, rehabilitology, dietetics.

Inson bu tabiatning bir qismi bo`lib, inson va tabiat bir- biriga bog`liq va muhtojdir. Biz xujayralarimizga zarur bo`lgan energiya, suv va quruvchi moddalarni tabiatdan olamiz.

Shunday qilib, birinchi navbatta bizga havo bilan kislorod kerak. Kislorod yordamida hujayralarda energiya hosil bo`ladi. Ikkinchidan, bizga suv kerak, shunki suv barcha hujayralarimizning yashashi uchun universal biologik muhit hisoblanadi. Uchinchidan, organizmga uzluksiz ravishda, tabiatdan, quvvat hosil bo`lishi, hujayra shakllanishi, garmon va fermentlar hosil bo`lishi, suyak, paylar,

bo`g`inlar, teri, tirnoq va sochlar hosil bo`lishi uchun ozuqa moddalari kirishi lozim.

Biz nima uchun biologik foal qo`shimchalar bilan ovqat ratsionimizni to`ldirish yoki o`larni qo`llashni anglashimiz uchun, avval biz insonga ovqat nima uchun zarurligini tushunib olishimiz kerak.

1. Quvvat uchun. Uglevodlar va yog`lardan, ayrim holda doqsillardan organizmida quvvat hosil bo`ladi yoki hazm qilinishi natijasida hujayrada energiya beruvchi glyukoza hosil qilinadi.